

ספרות

sifrut@yedioth.co.il

פינוי בינוי

איל ויצמן הוא חלום הבלהות של נפתלי בנט. אדריכל ישראלי שחי בלונדון, תומך בתנועת החרם, נשוי לגרמנייה, עוזר לתכנן יישובים פלסטיניים, מבקר את צה"ל ומפרסם מאמרים בגנות הכיבוש. גם הספר החדש שלו, על האלימות שמפעילה המדינה כלפי הבדואים בנגב, לא יהיה מועמד כנראה לפרס היצירה הציונית

// שי זמיר

92 פעמים נהרס הכפר הברואי אל-עראקיב, ששוכן מרחק כמה דקות נסיעה מבאר-שבע. למדינת ישראל לא הסרות אף פעם סיבות טובות למחיקת יישוב ערבי, אלא שבמקרה של אל-עראקיב, את גלגלי הכולדוורים סובבו טיעונים מפתיעים בעלי אופי סביבתי אקלימי: לתושבי הכפר אין זכות על הקרקע, משום שלא הצליחו לקיים גידולים חקלאיים באדמת המדבר.

על הטענות הללו מבקש לקרוא תיגר ספרו של האדריכל איל ויצמן, 'סף המדבר, קו העימות', שבו הוא טוען כי אפילו המדבר עצמו אינו אלא המצאה פוליטית בשירות הקולוניאליזם והציונות. "זה אזור שכביכול אי-אפשר לייצר בו חקלאות, ומשום כך אין בו יישובי קבע ולאף אחד אין זכות עליו. לכן המדבר שייך למדינה שיכולה לזרוק אליו את כל הג'אנק שלה - כורים אטומיים, פליטים, אסירים, מפעלים מזהמים. את כל מה שלא רוצים לראות דוחפים שם, כמו קיר גבס בקניון. לבדואים אומרים שזה מדבר כי אז אין להם בו זכויות, אבל לבעלי המפעלים שרוצים להביא לרמת חובב אומרים שזה שעה מתל-אביב, ואם אתה תושב קיבוץ משמר הנגב אומרים לך, 'אין בעיה, נביא לך מים'." זו מכונה משומנת של בתי משפט ומשטרה ומינהל שעובדים יחד כדי להוציא אנשים שחיו על אדמתם במשך מאות שנים, ולזרוק אותם בערים שאין בהן פריסה והן כמו מחנות פליטים. הנכבה הברואית מתרחשת עכשיו. זה לא תהליך היסטורי שכבר נגמר וצריך לייצר לו ימי זיכרון. עכשיו 48 ואנשים צריכים לרדת לקרקע ולהגן בגופם על האנשים האלה."

רק שהישראלי הממוצע לא ממש מתעניין בבדואים. במקרה הטוב הוא רואה בהם גנבי מכוניות ובמקרה הרע שומע על התמיכה הגוררת שלהם בדאעש.

"היום אומרים שהבדואים תומכים בדאעש כדי להצדיק את הנישול, לפני זה הם היו קומוניסטים. זה דבור, ובטח במלחמה הקרה הם היו קומוניסטים. זה פשע רטורי על האמת. איך אפשר להאשים את האנשים שהם קורבנות ההשתלטות הציונית על הנגב? אומרים שהבדואים לא היו שם באמצע המאה ה-19, אבל איזה ציונים בדיוק היו שם באותו הזמן? גם הנוודות של הבדואים היא נוודות כפויה, שנכפתה עליהם על ידי הציונות. הם לא היו נוודים במאה ה-19. הופכים אותם לכאלה כשלוקחים מהם את צורת המחיה המסורתית שממנה הם התפרנסו ומייצרים במקומה אבטלה."

כשציידי המכשפות של הימין מעלים בעיני רוחם את אויביה המדומיינים של הציונות נוסח בנט, הם כנראה חושבים על פרופ' איל ויצמן, אדריכל ישראלי שמקדיש את חייו לחקר הקשרים הסבוכים, הנסתרים מעין, שבין ארכיטקטורה לאלימות ממוסדת - במקומות רחוקים כמו גואטמלה או סומליה, אבל גם כאן, בחצר האחורית של מדינת ישראל.

הוא עצמו חי בלונדון, מנהל את המרכז לחקר הארכיטקטורה בגולדסמית' (אחד הקולג'ים הרדיקליים של אוניברסיטת לונדון), ובמקביל מפעיל

הגדה החל אצלו בתקופת רצח רבין, כשהתנדב במשרד התכנון הפלסטיני. "המשרד קיבל משימה לעצב את המרחב בתוך הערים והכפרים הפלסטיניים באזורי B. לא היו אז צילומי אוויר ולכן ה-CIA סיפק לנו כמה צילומי לוויין ישנים של האזור. הישראלים לא נתנו לנו תוכניות מסודרות, אז בתור הישראלי היחיד שעבר שם הייתי הולך לארכיון המפות הלאומי ולתכנון ומביא מפות. עשיתי עבורה כמו של הפיון הכי קטן במשרד תעשייתי, אבל ככה הבנתי את הכוח של המפות."

אז האדריכלים הישראלים שותפים לכיבוש?
"כולנו משתפי פעולה: כל מי שחי כאן ומשלים מיסים. גם אני, שבא ומבקר את המשפחה שלי ויש לי בני דורים אהובים בצבא. לא רק הצבא או המתנחלים. יחד עם זאת, יש שתי דרגות של שיתוף פעולה: האחת היא פעילות באזור שמבחינת המשפט הבינלאומי אסור לפעול בו, והשנייה היא הפשעים שמתבצעים על לוח השרטוט עצמו."

תן דוגמה לפשע כזה.
"כשתכננו את אריאל, למשל, היו יכולים לעשות את זה בצורה מעגלית. הרי מקור מות פרבריים רוצים להיות כמה שיותר קומפקטיים. אבל החליטו לתכנן אותה בצורה צרה וארוכה, שיוצרת עיר שדי קשה לחיות בה, רק כדי להזיק לסביבה הבנויה הפלסטינית: לחתוך את סלפית ולהפריד אותה מהאדמות החקלאיות שלה. לבתר את האזור. זה בפירוש פשע ששורטט על מפה, והמחקר שלי מנסה למפות את הפשעים האלה. היום אנחנו רואים בבתי המשפט הבינלאומיים פוליטיקאים ואנשי צבא. אני לא יודע מתי נראה שם ארכיטקטים."

"בארץ אוהבים להגיד שה-BDS זה רק כמה מרצים קיקיוניים מאוניברסיטה בשוודיה, אבל היחס לישראל מעסיק היום כל אוניברסיטה, אפילו בארה"ב. שואלים למה לא מחרימים את דאעש - אבל עם דאעש לאף אחד אין שיתוף פעולה אקדמי"

הוא נולד בחיפה לפני 45 שנה ולמד בבית הספר הריאלי, שירת בחצרים ובמצפה-רמון, ועלה על טיסה לפריז יממה אחת בלבד לאחר שהפקיד את המדים בבקו"ם. את לימודי האדריכלות ואת הדוקטורט סיים בלונדון, שם הוא מתגורר עם אשתו אינס, אדריכלית ממזרח גרמניה לשעבר, ועם שתי בנותיו.

את בית הגידול בחיפה עזב כבר מזמן, אבל נראה שהעיסוק בכיבוש על נגזרותיו הוא עניין משפחתי. אחותו, השחקנית עינת ויצמן, כבר זכתה לאימונים וגידופים בשל מעורבותה הפוליטית; אחות נוספת פעילה בשיח ג'אח ומרצה מדי פעם באוניברסיטת אל-קורס. "אני מאוד גאה באחיות הקטנות שלי. אם יש עדיין זכות קיום למרדיוס הזה של תיאטרון, זה רק בדרך שבה עינת משתמשת בו. מתוך הבנה של מה זה אומר להיות שחקנית ובמאית במציאות פוליטית מסוימת."

איך חיפה המפא"יניקית הצמיחה גנים רדיקליים כאלה?

"אמי היפה והטובה, שבשנת 68 הגיעה מגרמניה כדי להתנדב בקיבוץ, עד היום תופסת את הציונות בתור משהו רדיקלי ומהפכני. האש של 68 עדיין נמצאת שם. עכשיו היא יצאה לפנסיה ופעילה במחסום ווטש. ההורים שלי הם ממש לא אנשי שמאל קיצוני, שניהם מצביעי עבודה או מרצ, אבל מבחינה תרבותית הם מאמינים בחיים ביחד ואוהבים את בני הארץ, לא משנה מי הם. כשאני מסתכל על אבי ועל האופן שבו הוא חי כאן, אני רואה את האפשרות של המדינה האחת."

אתה תומך בהרם האקדמי על ישראל?
"יותר משאני תומך בו - ואני חתום עליו באופן רשמי - אני חש אותו על בשרי. כשאני מלמד בכיריזית אני פוגש את הסטודנטים שלי מחוץ לאוניברסיטה, כי כך קבע ארגון הסטודנטים ואני לא רוצה שיוותרו לי על בסיס הדעות הפוליטיות שלי. אין לי בעיה להיפגש איתם בפיצרייה בראמאללה, כי אני מאמין שזו פעולה אורחית יעילה

תיות, הנחנו אותם יחד על גריד כדי שנוכל לספר סיפור שלם של 24 שעות. בנינו מודל של רפיח כדי להשתמש בעיר כמו שעון שמש ענק, ולפי הצל שמופיע בכל תמונה הצלחנו למקם את הסרטים. השתמשנו גם בעמודי העשן של הפצצות. ככה הארכיטקטורה שימשה אותנו כדי לסנכרן את אלפי הצילומים וליצור דו"ח על 'יום שישי השחור'".

גם בספר החדש - שהושק בתחילת החודש במסגרת אירועי 'ועדת האמת בדרום' של ארגון 'זוכרות' (בשיתוף עם הוצאת כבל) - נעזר ויצמן בראיות כמו מפות ישנות, צילומי אוויר, תמונות מהשטח ואפילו תיאורים ספרותיים של המדבר, כדי לתמוך במאבקם של הברואים.

ואף ש'ספ' המדבר, קו העימות' ככל הנראה לא ייכלל השנה ברשימת המועמדים לפרס היצירה הציונית, יש משהו כמעט מרגש בחלקים שבהם ויצמן מתאר לפרטי פרטים את נופי הנגב. "אני מכיר היטב את האזור", הוא כותב. "כשנוסעים מהמרכז דרומה, נפתחים האופקים לאיטם ונגלה נוף של גבעות עטורות שדות ויערות... זמן קצר לאחר רדת היורה, נפתח מרחב ראות מעולה, עם רקיע שקיעות מרהיבות ולילות זרועי כוכבים... ימים אלה של ראשית הסתיו באים זמן קצר לאחר הקציר, לאחר ששיבולי הדגנים גולחו למשעי מעל עור הקרקע, ובטרם נחרשה זו ונזרעה".

כשקוראים בספר אפשר כמעט להתבלבל ולחשוב שאתה ציוני.

"אני לא ציוני, אבל אני בן הארץ. הזכות של הציונים על הארץ באה מתוך שיוך לאומי. הזכות שלי, לעומת זאת, באה מתוך לידתי על הר בצפון הארץ. זו זכות שחשובה גם בדיונים עם עמיתיי הפלסטינים. לא זכות לאומית, אלא זכות הנולד." "בספר אנחנו נכנסים עד רמת גרידי המלח, וצריך להתמסר לחומר ולאהוב אותו כדי לתאר אותו בצורה כזאת. אני לא חושב שיש איזושהי אהבת הארץ בפינוי הברואים. להפך. כמו שאני לא חושב שבפרויקט ההתנחלויות יש אהבה להר. כל מה שאני רואה מבחינת בנייה הוא אלימות צרופה, ולכן אהבת הארץ האמיתית היא סם הנגד".

אתה רואה את עצמך חוזר ל"ישראל מתישהו?"

"יכול להיות שבתקופה אחרת אני אקח משרה בישי ראל או בבירזית ואכנה משהו חדש. הבנות שלי אוהבות להיות בארץ, והן כבר מתחילות לדבר בעברית. אבל זה לא פשוט: שתי החברות הכי טובות שלהן הן מבית לחם, הבנות של השותפים שלי מבית סאחור. אנחנו מטיילים איתן בארץ ולפעמים אני צריך להסביר להן את הסיטואציה, שלחברות הכי טובות שלהן אסור לבלות איתנו במקום מסוים, כי הן עלולות להיעצר או להישלח חזרה".

"מה זאת אומרת למה להשמיע את הביקורת על ישראל בחוץ? מה זה בפנים? הזה? לא מדובר בבעיה פנימית ישראלית. זה לא ועד בית שצריך להחליט לגבי סתימת הביוב. הרי כשאומרים 'בפנים' מתכוונים שלא לשתף את הערבים בדיון הזה. אבל הדיון צריך להיות קודם כל איתם"

שצריך לתחקר אותן", הוא מסביר. "אנחנו עובדים בשביל עורכי דין ובשביל תובעים ככל העולם - תימן, פקיסטן, אינדונזיה - ומספקים ראיות ארדיות כליות לאו"ם ולקבוצות אקטיביסטיות".

כמה מהרעיונות של הארכיטקטורה הפורנזית בחר ויצמן להדגים יחד עם שותפו תומס קינן על לא אחר מאשר יוהן מנגלה, וליטר ריוק באמצעות ניתוח הגולגולת שלו שנמצאה לאחר מותו. "בשונה מאייכמן שנתפס ומסר עדות, מנגלה ברח ומת בברזיל בתאונת טביעה בסוף שנות ה-70, ולכן המכון הפתולוגי של סאו פאולו נאלץ לחקור את עצמותיו. סביב בעיית הזהות של מנגלה הומצאו טכניקות שהתפשטו לכל העולם ושימשו גם בחקר הג'נטיקאים של שנות ה-90 בראונדה וביוגוסלביה; שיטות חקירה שתפסו מקום חשוב בפוליטיקה של זכויות האדם, ושלתוכן נכנסה גם הארכיטקטורה, שבה אפשר לייצר ידע דרך חומר וצורה".

בשנה שעברה השלים הצוות של ויצמן מחקר שנעשה בשיתוף אמנסטי ואר-

גונים פלסטיניים על האחד באוגוסט 2014 - תאריך שזכור לציבור הישראלי בשל הריגתם של שלושה חיילי צה"ל ובהם הדר גולדין, ואילו בצד הפלסטיני נצרב בשל הפעלת נוהל חניבעל והריגתם של עשרות פלסטינים במבצע 'צוק איתן'. "בדרך כלל חוקרי זכויות אדם מגיעים למקום מסוים חודשים אחרי המקרה ומראיינים אנשים, אבל אנחנו לא יכולנו להיכנס לעזה. המחקר שלנו התבסס על כ-7,000 סרטונים וצילומים שהאנשים ברפיח צילמו בעצמם באותו יום. עבדנו במשך שנה כדי להצליב את מכלל החומרים שהגיע אלינו מרשתות חבר-

בישראל יש לי יותר עבודה מבמקומות אחרים, כי זה המקום שבו נולדתי".

ועוד טענה נפוצה: את הביקורת על ישראל צריך להשמיע בבית, לא בחוץ.

"מה זה בפנים-בחוץ? מה זה הגטו הזה? לא מדובר בבעיה פנימית ישראלית; משהו שאסור לדבר עליו כי זה לא מהוגן. זה לא ועד בית שצריך להחליט לגבי סתימת הביוב. כשאומרים 'בפנים' מתכוונים הרי שלא לשתף את הערבים בדיון הזה. שהדיון צריך להתנהל בלי האנשים שעליהם הוא משפיע. אבל הדיון צריך להיות קודם כל עם תושבי הארץ".

ובכל זאת יותר נוח לשבת ולבקר את ישראל מדינה בלונדון, עם משרה מכובדת באוניברסיטה, מאשר לנסות לשנות מבפנים. להפגין, למשל, מול הבולדוזרים בנגב.

"אני עושה מה שאני יכול. יש לי הערכה עצומה לאקטיביסטים שעושים לילות כימים כדי להילחם נגד הנישול, אבל אני לא אקטיביסט כמוהם, למרות שהייתי בכמה סבבים של ההריסות באל-עראקיב. אני לא מפגין כל יום שישי בבלעין. התרומה שלי מגיעה מתוך הדיסציפלינה שלי. הספר הזה מיועד לקהל ישראלי שבידיו לשנות את המציאות הזאת. להפסיק את האסון שקורה עכשיו בצפון הנגב, שבו עשרות יישובים נהרסים ומפונים".

ב-2010 ייסד ויצמן שדה מחקר אדריכ"לי חדש שנקרא "ארכיטקטורה פורנזית" ושמייצג ראיות משפטיות דרך מחקר אדריכלי. "היום, כשהאלימות הפוליטית מתרחשת בעיקר בעיר ואנשים מתים בתוך בניינים, המבנים הופכים לראיות

"המדינה זורקת למדבר את כל הג'אנק שלה - כורים אטומיים, פליטים, אסירים, מפעלים מזהמים. את כל מה שלא רוצים לראות דוחפים שם, כמו קיר גבס בקניון. לבדואים אומרים שזה מדבר כי אז אין להם בו זכויות, אבל אם אתה מקיבוץ משמר הנגב אומרים לך, 'אין בעיה, נביא לך מים'"

וחשובה. הכוח של ה-BDS הוא בהתנגדות של אורחים מול הממשלות שלהם. הם אומרים: לא בשמי. אנחנו לא שייכים לזה. והאפקט שהם מצליחים לייצר הוא מדהים.

"בארץ אוהבים להגיד שזה רק כמה מרצים קיקיוניים מאוניברסיטה בשוודיה, אבל היחס לישראל מעסיק היום כל אוניברסיטה, אפילו בארה"ב. אם כי גם היום, שיתוף הפעולה האקדמי עם ישראל גדול בהרבה מזה עם סין ובטח עם מקור מות כמו רוסיה, שנמצאת תחת משטר חרמות מדינתי אדיר. שואלים למה לא מחרימים את דאעש - אבל עם דאעש אף אחד לא משתף פעולה מבחינה אקדמית".

אז למה לפרסם ספר בהוצאה ישראלית אם אתה שותף ל-BDS?

"ככל שאני פעיל יותר ב-BDS, כך אני דווקא מופיע יותר בישראל - אבל בפדורים שלדעתי נכון לתמוך בהם. לא באוניברסיטאות אלא בארגוני החברה האזרחית, שנמצאים תחת מתקפה נוראית של הממשלה ועושי דבריה. מה שכן, אני חושב שהי שלב הבא של תנועת החרם הוא לייצר פלטפורמת מות של מפגש שיהפכו את חוסר הפעולה לפעולה משותפת, דו-לשונית או רב-לשונית. תנועת החרם צריכה לא רק לייצר חומות נוספות אלא גם לפתוח בועות שבהן אפשר לדבר, כי אם אתה סוגר ערוץ אתה מוכרח לפתוח ערוץ אחר".

אם הייתי ציוני הייתי אומר שאתה מתפרנס מה'כיבוש'.

"תאמין לי שאני לא זקוק לזה בשביל פרנסה. אני מעדיף בכל יום לחיות במציאות אחרת. מה גם שאני לא כותב רק על הכיבוש ועל ישראל. אולי